

POZYTYWIZM – WIEK PARY I ELEKTRYCZNOŚCI

Ramy czasowe: 1864 (upadek powstania styczniowego) – początek lat 90. XIX w. (poezja K. Przerwy-Tetmajera)

Nazwa epoki: August Conte „Kurs filozofii pozytywistycznej”. W Europie: realizm, naturalizm

Pozytywizm rezygnuje z walki zbrojnej. Nowym celem patriotycznym stała się gospodarcza i społeczna modernizacja ziem polskich, ponieważ dawała Polakom jakieś szanse na odzyskanie niepodległości

Kontekst społeczny:

- uwłaszczenie chłopów
- zubożenie i deklasacja szlachty
- migracja do miast
- wzrost znaczenia mieszczaństwa
- urbanizacja
- rozwój infrastruktury transportowej
- wzrost demograficzny

ROMANTYZM	POZYTYWIZM
sfera polityczno-społeczna	
naród	społeczeństwo
walka zbrojna	praca
powstania narodowe	lojalizm i modernizacja ziem polskich
feudalizm, dominująca rola szlachty	kapitalizm, dominująca rola mieszczaństwa, wzrost znaczenia inteligencji
provincia	miasto
sfera ideowa	
irracjonalizm, poznanie indywidualne	scjentyzm, poznanie naukowe
metafizyka, indywidualne postawy religijne, tradycje pogańskie	naturalizm ontologiczny (przekonanie, że istnieje tylko świat dostępny zmysłom), agnostycyzm, ateizm
sfera sztuki	
profeta, wieszcz, przywódca narodu	nauczyciel, wychowawca, moralista
poezja, dramat	powieść, opowiadanie, nowela
synkretyzm, synteza sztuk, konwencja fantastyczna R	konwencja realistyczna i naturalistyczna R

Sytuacja w poszczególnych zaborach

Hasła polskiego pozytywizmu:

- praca organiczna
- emancypacja kobiet
- asymilacja Żydów
- praca u podstaw
- scjentyzm

Literatura pozytywizmu

PRACA ORGANICZNA – działanie na rzecz rozwoju gospodarczego ludności z ziem polskich. Pozytywiści uważali, że społeczeństwo przypomina żywy organizm, więc o jego powodzeniu decyduje równomierny rozwój wszystkich warstw społecznych i dziedzin życia (tak jak dla prawidłowego funkcjonowania organizmu niezbędne jest zdrowie wszystkich organów). W związku z tym zaapelowali do ludzi: „bogaćcie się” i sformułowali liberalne hasło „rozumnego egoizmu”. Sądzili, że należy pomnażać osobisty majątek, a przy tym tworzyć miejsca pracy dla uboższych. Organicznikami byli przemysłowcy, kupcy, bankierzy i właściciele majątków ziemskich, gospodarujący w warunkach kapitalistycznych.

PRACA U PODSTAW – pomoc ludziom z nizin społecznych w procesie adaptacji do kapitalistycznych form aktywności. Pozytywiści propagowali konieczność krzewienia polskiej oświaty wśród chłopów i biedoty miejskiej, mieli bowiem świadomość, że szkolnictwo, pozostające w rękach zaborców, stanowi narzędzie germanizacji i rasyfikacji. Hasło pracy u podstaw obejmowało edukację (analfabetyzm w Królestwie Polskim sięgał 90 procent ludności), naukę zawodu oraz pobudzanie do aktywności zawodowej. Realizacja tego hasła przyniosła największe owoce na ziemiach zaboru pruskiego, gdzie Polacy byli dobrze zorganizowani w stowarzyszeniach (np. Hotel Bazar w Poznaniu). Pozytywiści nie lubili bowiem tradycyjnych gestów charytatywnych, chcieli wychować człowieka, który umie brać sprawy we własne ręce. Ich bohaterem był *self-made man* ('człowiek tworzący samego siebie'), a więc ktoś, kto wszystko zawdzięcza sobie i swojej pracy.

EMANCYPACJA Kobiet – dążenie do równouprawnienia społecznego, czyli zapewnienia kobietom dostępu do wykształcenia i pracy. W Polsce kobiety uczyły się w domu lub na pensjach dla dziewcząt; jeszcze w 1891 r. Maria Skłodowska, by studiować na wyższej uczelni, musiała wyjechać do Paryża. Emancypacja była wymogiem nowoczesności, w całej Europie kobiety coraz odważniej rywalizowały z mężczyznami na rynku pracy. W Królestwie Polskim ponad 10 tysięcy mężczyzn zginęło w powstaniu styczniowym, a po jego upadku ok. 35 tysięcy powstańców wywieziono na Syberię. Brak mężczyzn zmuszał kobiety do zawodowej aktywności, gdyż stawały się one odpowiedzialne za utrzymanie swoich rodzin. Emancypację należy uznać za pierwszą fazę ruchu feministycznego (sam termin *feminizm* pojawił się w latach 90. XIX w.).

ASYMILACJA ŻYDÓW – próba integracji mniejszości żydowskiej z polskim społeczeństwem. W założeniach pozytywistów zasymilowani Żydzi mieli tworzyć polską klasę średnią, co było istotne ze względu na słabość polskiego mieszczaństwa. Mniejszość żydowska w Polsce stanowiła 10 procent. W Warszawie czy Lublinie liczba ta sięgała nawet 60 procent. Istniały też miasteczka prawie w całości żydowskie, nazywane shtetlami (np. Kałuszyn, Kock, Chmielnik). Żydzi zachowywali odrębność religijną, obyczajową i językową (w Polsce posługiwali się językiem jidysz – językiem germańskim z elementami języków słowiańskich i hebrajskiego). W miastach zamieszkiwali osobne dzielnice. Asymilacja oznaczała rezygnację z odrębności, na co większość Żydów nie chciała się zgodzić. Niezamierzoną konsekwencją hasła asymilacji stał się nowoczesny antysemityzm – dawną nie-

chęć religijną i kulturową wzmocnił lęk przed ekspansją gospodarczą i finansową Żydów. Z drugiej strony hasło to posłużyło nowoczesnemu syjonizmowi, czyli nacjonalizmowi żydowskiemu, którego celem stało się wówczas powołanie do życia samodzielnego państwa żydowskiego.

Literatura

W literaturze pozytywistycznej przeważał **realizm** z elementami **naturalizmu**. Twórcy dążyli do ukazywania problemów jednostki na szerokim tle społecznym, obyczajowym i historycznym.

CECHY LITERATURY POZYTYWISTYCZNEJ

- **realizm** – pisarze ukazywali rzeczywistość zgodnie z powszechnie przyjętymi wyobrażeniami o świecie, przedstawiali przede wszystkim to, co typowe, charakterystyczne, oparte na obserwacji życia codziennego
- **naturalizm** – zakładano, że sztuka powinna odzwierciedlać rzeczywistość z fotograficzną wiernością, a zatem ukazywać także to, co budzi odrazę i przerażenie: ciężkie życie prostych ludzi, wyzysk, przemoc, brud; naturaliści uważali, że społeczeństwem rządzą prawa walki o byt oraz doboru naturalnego, człowiek jest niewolnikiem instynktów i kieruje się w swoim postępowaniu głównie motywacją biologiczną
- **tendencjonalność i utylitaryzm** – początkowo utwory pozytywistyczne służyły propagowaniu założeń ideowych epoki oraz koncepcji pozytywnych społecznie, np. pracy organicznej, emancypacji kobiet, kultu nauki; w fazie dojrzałego, krytycznego realizmu głównym zadaniem literatury stał się rzetelny opis rzeczywistości, który również przyczyniał się do edukacji społeczeństwa
- **dominacja prozy epickiej** – w literaturze pozytywistycznej poezja grała rolę marginalną,

najważniejsze dzieła należą do prozy powieściowej oraz nowellistyki

- **nowy typ bohatera** – pozytywiści wprowadzili do literatury polskiej bohaterów reprezentujących inne warstwy niż szlachecka, np. kupców (*Łalka* Prusa), robotników (nowela *Michałko* Prusa), Żydów (*Mendel Gdański* Konopnickiej), chłopów i biedotę (*Nad Niemnem* Orzeszkowej)

- **język ezopowy** – ze względu na cenzurę pisarze posługiwali się przenośniami i niedopowiedzeniami, które z łatwością rozszyfrowywali rodacy, a które były nieczytelne dla rosyjskich cenzorów; taki specyficzny język aluzji został nazwany ezopowym od nazwiska antycznego twórcy bajki Ezopa

nowy typ bohatera –
człowiek pracy
(np. kupiec, robotnik,
chłop)

Aleksander Gierzyński, *Piaskarze*, 1887

Typy bohaterów

TYP BOHATERA	CHARAKTERYSTYKA	PRZYKŁAD LITERACKI
kupiec	<ul style="list-style-type: none"> • jego działalność jest użyteczna dla całego społeczeństwa • przyczynia się do rozwoju cywilizacyjnego kraju 	<ul style="list-style-type: none"> • Bolesław Prus, <i>Łalka</i> (postać Stanisława Wokulskiego)
inteligent, społecznik	<ul style="list-style-type: none"> • ma poczucie misji • działa bezinteresownie, dla dobra ogółu • jest gotów do poświęceń • zaangażowany w pracę u podstaw 	<ul style="list-style-type: none"> • Eliza Orzeszkowa, <i>Nad Niemnem</i> (postać Witolda Korczyńskiego) • Stefan Żeromski, <i>Siłaczka</i> (postać nauczycielki Stanisławy Bozowskiej)
uczony	<ul style="list-style-type: none"> • wierzy, że dzięki postępowi i nauce świat stanie się lepszy 	<ul style="list-style-type: none"> • Bolesław Prus, <i>Łalka</i> (postać Juliana Ochockiego)
idealista	<ul style="list-style-type: none"> • kieruje się szlachetnymi pobudkami • stawia sobie wzniosłe cele • jest marzycielem 	<ul style="list-style-type: none"> • Bolesław Prus, <i>Łalka</i> (postać Ignacego Rzeckiego, Stanisława Wokulskiego i Juliana Ochockiego)
kobieta niezależna	<ul style="list-style-type: none"> • utrzymuje się z własnej pracy • nie uznaje barier społecznych • przeciwstawia się konwenansom obyczajowym 	<ul style="list-style-type: none"> • Bolesław Prus, <i>Łalka</i> (postać Heleny Stawskiej) • Eliza Orzeszkowa, <i>Nad Niemnem</i> (postać Justyny Orzełskiej)
patriota	<ul style="list-style-type: none"> • kocha ojczyznę ponad wszystko i jest gotowy oddać za nią życie 	<ul style="list-style-type: none"> • Henryk Sienkiewicz, <i>Potop</i> (postać Andrzeja Kmicica i Michała Wołodyjowskiego)
prosty człowiek z ludu	<ul style="list-style-type: none"> • uczciwy i prostoduszny • ciężko pracuje 	<ul style="list-style-type: none"> • Eliza Orzeszkowa, <i>Nad Niemnem</i> (rodzina Bohatyrowiczów)
Żyd	<ul style="list-style-type: none"> • jest przeciwny izolowaniu się Żydów • asymiluje się z polskim otoczeniem 	<ul style="list-style-type: none"> • Bolesław Prus, <i>Łalka</i> (postać doktora Szumana)

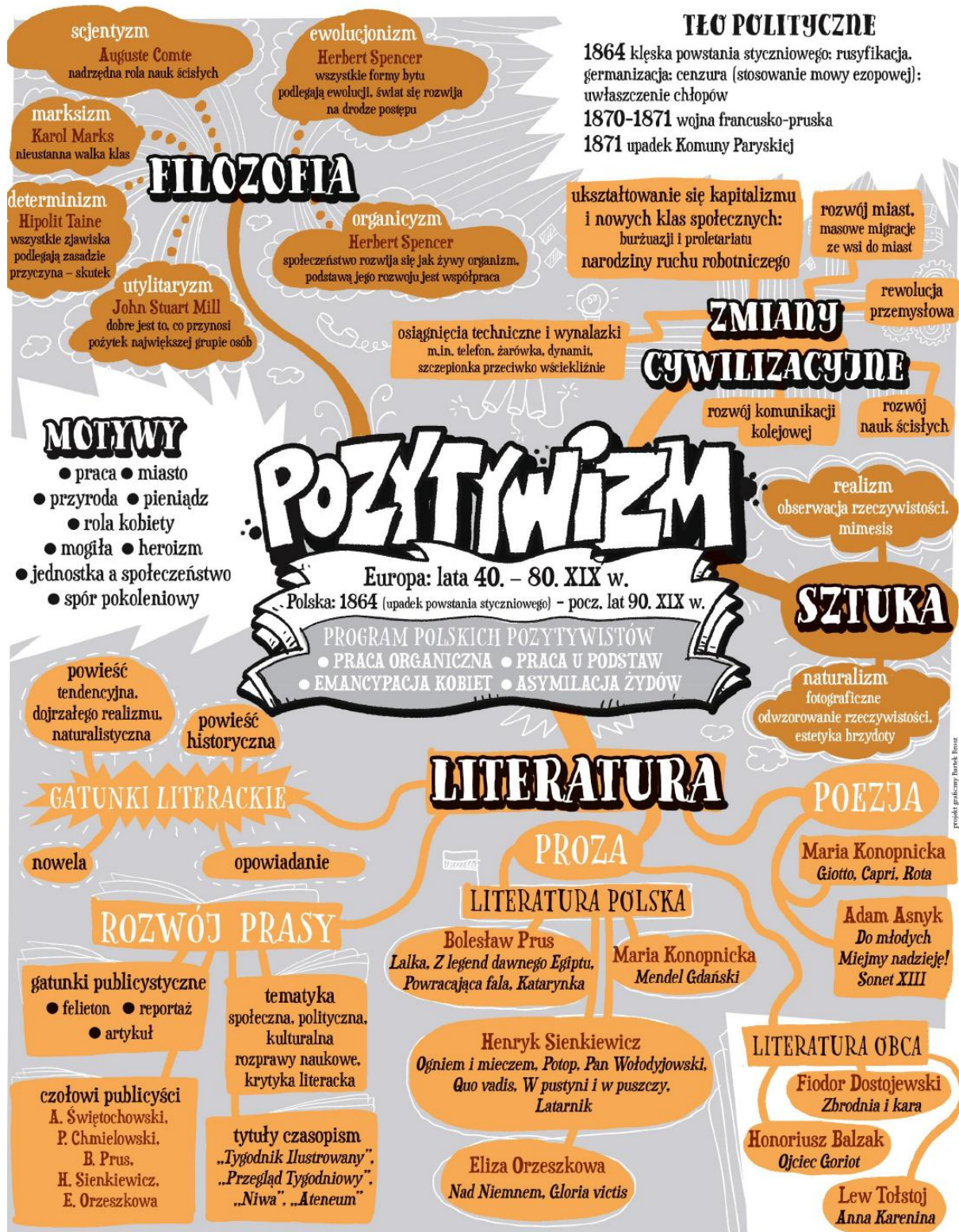
Najważniejsze pojęcia pozytywizmu:

- **utyliitaryzm** – przekonanie, że etyczne jest wszystko, co dla ludzi pożyteczne, co przyczynia się do zwiększania na świecie ludzi szczęśliwych i sprzyja powszechnemu dobru. Dobro ogółu to dobro jednostki. Człowiek jest szczęśliwy, gdy jest użyteczny dla społeczeństwa
- **scjentyzm** – uznanie nauki za najważniejszy, najwartościowszy i najpewniejszy sposób poznania życia
- **ewolucjonizm** – wszechświat, czyli przyroda i społeczeństwo podlegają prawu ewolucji – nieustannej przemianie, w której formy życia gorzej dostosowane są zastępowane przez te lepiej dostosowane

- **organicyzm** – społeczeństwo rozwija się i funkcjonuje jak organizm biologiczny. Osłabienie jednej części powoduje słabość i chorobę całego społeczeństwa. Propagowano ideę współpracy między instytucjami i grupami społecznymi

TRADYCJA I POSTĘP – POEZJA ADAMA ASNYKA

Adam Asnyk *Do młodych* 1869 r.

Utwór ma formę apelu, apostrofy skierowanej do młodych ludzi. Podmiot wzywa ich do poszukiwania prawdy, a za źródło poznania uznaje rozum, wiedzę. By zrozumieć świat i zjawiska w nim zachodzące potrzebna jest wiedza i mądrość. Podmiot wskazuje młodym drogę. Powinni nieustannie się rozwijać, poszerzać swoje horyzonty i budować przyszłość, a jednocześnie zachować szacunek wobec tradycji i dorobku poprzednich pokoleń. Na koniec formułuje przestrożę dla młodych, że ich czas też kiedyś minie.

Adam Asnyk *Daremne żale*

Wiersz jest utworem programowym. Podmiot apeluje do pokolenia romantyków, by skończyli z rozpamiętywaniem przeszłości i zaczęli patrzeć z nadzieją na przyszłość. To co było, bezpowrotnie minęło, a wszelkie żale są daremne. Świat zmienił się nieodwracalnie, a romantyczne hasła walki nie mają już mocy sprawczej. Romantycy muszą *z żywymi naprzód iść, po życie sięgać nowe*. Będzie to dla nich szansa na współtworzenie nowego, lepszego świata. Trwanie przy starych, przebrzmiałych ideach jest błędem. W ostatniej strofie podmiot domaga się od adresatów otwarcia na przyszłość.

POZYTYWISTKA O POWSTANIU STYCZNIOWYM – ELIZA ORZESZKOWA *GLORIA VICTIS*

Geneza utworu: nowela powstała w 1888 r. w 25 rocznicę wybuchu powstania styczniowego jako hołd dowódcom poległym za walkę o wolność ojczyzny. Drukiem ukazała się w 1910 roku po złagodzeniu cenzury. zawiera osobiste wspomnienia autorów.

Maryś (Marian Tarłowski)

Maryś jest najmłodszym uczestnikiem powstania, ma około dwudziestu lat i wyróżnia się wątłą, delikatną budową. Z wyglądu przypomina raczej dziecko lub dziewczynę, ale ma odważny, szlachetny charakter. Walczy z pobudek patriotycznych, choć z natury jest wrażliwym intelektualistą, który bardziej ceni naukę i przyrodę niż walkę. Czuje wewnętrzne rozdarcie, boli go konieczność zabijania, jednak wie, że prawdziwy patriota musi stanąć do boju.

Jagmin

Jagmin to dowódca jazdy i fizyczne przeciwieństwo Marysia – potężny, silny mężczyzna o posturze Herkulesa. Jest wzorem idealnego żołnierza, cieszy się szacunkiem Traugutta i budzi zaufanie podkomendnych. Mimo wojskowego charakteru jest także humanistą, rozumie rozterki Marysia i sam cierpi z powodu konieczności zabijania. Żyje się z rodzeństwem Tarłowskich, kocha Anielę i do końca wspiera Marysia, dotrzymując danej jej obietnicy.

Romuald Traugutt

Traugutt jest historycznym przywódcą powstania, przedstawionym jako idealny, niemal męczeński dowódca. Rezygnuje z życia rodzinnego i osobistego szczęścia, aby walczyć o niepodległość ojczyzny. W jego oczach widać mądrość i smutek, a autorka porównuje go do Leonidasa, który świadomie idzie na niemal pewną klęskę. Bohater nie okazuje strachu, bierze odpowiedzialność za oddział, a jego czyny zostały ukazane w sposób podkreślający heroizm.

Aniela Tarłowska

Aniela to młodsza siostra Marysia, równie wrażliwa jak on i głęboko oddana sprawie ojczyzny. Troszczy się o brata i ukochanego Jagmina, ale rozumie, że ich udział w powstaniu jest konieczny.

Gotowa jest poświęcić własne szczęście dla dobra kraju. Jako jedyna pamięta o poległych do końca – odwiedza mogiłę powstańców i zachowuje o nich pamięć.

Plan wydarzeń:

1. Przybycie wiatru na litewskie Polesie.
2. Pytanie do lasu o wydarzenia, które się tutaj rozegrały.
3. Informacja o bezimiennnej mogile bohaterów, którzy zginęli tutaj w walce.
4. Opowieść lasu o wydarzeniach, w których uczestniczył Maryś, Jagmin, Aniela i gen. Traugutt.
  - Przybycie oddziału młodzieńców w ciemnogrnatowych czapkach do lasu.
  - Rozbicie obozu, w którym dowódcą był gen. R. Traugutt.
  - Historia Marysia Tartowskiego i jego siostry Anieli, którzy przybyli na Polesie uczyć najbiedniejszych.
  - Przyjaźń Tartowskiego z Jagminem, który z kolei zakochuje się w jego siostrze.
  - Informacja o wymarszu pod lasy horeckie. Prośba Anieli o opiekę nad bratem skierowana do Jagmina, który całuje dziewczynę w dłoń na znak swojego uczucia.
  - Rekonstrukcja walk powstańczych i zachowania oddziału. Gen. Traugutt wraca do obozu i publicznie dziękuje Marysiowi za uratowanie życia.
  - Brzoza opowiada o samotności i niedopasowaniu bohatera do żołnierskiego życia. Las rekonstruuje rozmowy Marysia z Jagminem o bezsensie wojny.
  - Przybycie powstańców do obozu, informacja o decydującej bitwie i mobilizacja do walki.
  - Zacięte walki, w których ranny zostaje Maryś. Jagmin pomaga mu dotrzeć do szpitala polowego.
  - Atak wroga na szpital polowy, zabójstwo wszystkich rannych. Docierający do obozu Traugutt zastaje same trupy, a pośród nich konającego Marysia.
  - Traugutt oddaje Jagminowi chustę Marysia, aby przekazał ją jego siostrze.
5. Las jest zbulwersowany, że nikt nie pamięta o mogile.
6. Dąb opowiada o Anieli, która tylko raz przyszła na to miejsce i wbiła krzyż w mogiłę.
7. Na hasło lasu *vae victis*, wiatr się sprzeciwia i odpowiada *Gloria victis*, zapowiadając w ten sposób przyszłe zwycięstwo.

Nowela:

- ograniczona liczba bohaterów
- niewielkie rozmiary utworu
- zwarta fabuła, skoncentrowana wokół motywu powstania i mogiły

Nietypowe elementy:

- rozbudowane partie opisowe
- wielu narratorów
- 2 plany czasowe

Czas akcji – 2 plany czasowe:

- współczesny narratorowi, wiele lat po wydarzeniach
- okres powstania styczniowego (wspomnienia drzew i kwiatów z 1863 roku)

Miejsce akcji: lasy horeckie na Polesiu Litewskim

Narracja:

- trzecioosobowa na początku i końcu utworu
- pierwszoosobowa - subiektywna, którą prowadzą drzewa, kwiaty (upersonifikowana przyroda)

Nawiązania do Biblii i mitologii mają podkreślić rangę przedstawianych zdarzeń, ukazać przywódcę i powstańców jako bohaterów, osoby wypełniające boski plan dotyczący zbawienia narodu.

Nawiązania do Biblii i mitologii:

- stylizacja biblijna: „Albowiem według przykazania Pana opuścił on żonę z dwiema...”
- porównanie Traugutta do Chrystusa
- porównanie Traugutta do Mojżesza jako przywódcy wiodącego naród do krainy wolności
- walka partyzantów przypomina drogę krzyżową Chrystusa
- Jagmin upodobniony do Archaniota z mieczem
- obraz po bitwie przypomina sceny apokaliptyczne
- porównanie Jagmina do Herkulesa
- porównanie Traugutta do Leonidasa

Poetyzacja tekstu (liczne środki stylistyczne) nadaje mu styl podniosły. Dzięki temu wydarzenia opisane w noweli nabierają wymiarów niezwykłości i heroiczności.

Gloria victis (chwila zwyciężonym) to zwrot wykrzyczany przez wiatr całemu światu po wystuchaniu historii o poległych powstańcach spoczywających w bezimiennej leśnej mogile. Należy im się chwala ze względu na heroizm i poświęcenie. Zastąpili na nią już poprzez to, że zdecydowali się przyłączyć do zrywu.

Eliza Orzeszkowa gloryfikuje te postacie i powstanie chce podkreślić heroizm i oddać cześć.

Gloryfikacja – nadanie cech wielkości, a nawet świętości bohaterowi lub jego czynom, uwznioślenie. W literaturze dokonuje się jej m.in. dzięki zastosowaniu stylu wysokiego i słownictwa nacechowanego emocjonalnie.

Heroizm – postawa bohatera, której często towarzyszy maksymalizm etyczny wyrażający się gotowością do poświęcenia siebie i rezygnacji z celów osobistych na rzecz celu wyższego.

Mogiła – jedynym śladem bitwy jest wspólna mogiła – symbol tragizmu młodych powstańców i ich rodzin, ale też odwagi i męstwa, gotowości poświęcenia życia za ojczyznę. Te miejsca według Orzeszkowej należy otaczać kultem. Nie powinny popadać w zapomnienie, bo w tych bezimiennych grobach leżą bohaterowie, którzy dla przyszłych pokoleń mogą stanowić wzór ofiarności i patriotyzmu.

RÓŻNE OBLCZA PATRIOTYZMU

Rota Marii Konopnickiej

Osoba mówiąca w wierszu wypowiada się w imieniu narodu polskiego. Jest to podmiot zbiorowy. Nawiązania do historii: dynastia Piastów, Krzyżacy w Polsce i bitwa pod Grunwaldem, zabór pruski.

Poetka podkreśla nastrój patosu przez liczne metafory, podniosły język, odwołania do wydarzeń historycznych i religijności narodu. Stosuje te środki w celu wzbudzenia emocji w narodzie polskim.

HISTORIA W KSZTAŁCIE LITERACKIM – POTOP – H. SIENKIEWICZA

Trylogia Sienkiewicza ukazuje XVII wieczną Rzeczpospolitą w obliczu wielkich wydarzeń:

- powstanie Chmielnickiego – *Ogniem i Mieczem*
- inwazja szwedzka – *Potop*
- wojny z Turcją – *Pan Wołodyjowski*

Autor publikował trylogię w cotygodniowych odcinkach w latach 80. XIX w. *Potop* ukazał się w 1886 r. jako wydanie książkowe.

Sienkiewicz czerpał inspirację z dzieł W. Scotta, J. I. Kraszewskiego, H. Rzewuskiego.

Cechy powieści historycznej:

- badanie źródeł archiwalnych i lektura opracowań historycznych
- wierne przedstawienie opisywanego miejsca i czasu (wydarzenia historyczne, obyczaje, obrzędy), aby oddać koloryt lokalny świata ukazanego w powieści
- występują postacie rzeczywiste, znane z dziejów oraz bohaterowie fikcyjni, których losy są wplecione w wydarzenia historyczne
- fabuła jest zbudowana z wątków historycznych i romansowych
- wprowadzone zostają elementy uatrakcyjniające fabułę (bitwy, pojedynki, pościgi)
- narrator to kronikarz obdarzony wszechwiedzą, nie uczestniczy w wydarzeniach, ale je komentuje
- pisarz doszukuje się w danych zdarzeniach historiozofii – sensu procesu dziejowego

Henryk Sienkiewicz pisał powieść: **"ku pokrzepieniu serc"** Polaków uciskanych przez zaborców. Intencją pisarza było pokazanie, że Polacy mogą przegrać, ale w dalszej perspektywie jednak zwyciężą. Naród może odrodzić się po historycznej katastrofie i zwyciężyć mimo okazywanej wcześniej słabości i uległości politycznej. Sienkiewicz wierzył w Polaków i w możliwość odzyskania niepodległości.

Czas akcji: 1655 – 1657

Miejsce akcji: Litwa, Podlasie, Częstochowa, Śląsk, posiadłości Radziwiłłów

Bohaterowie historyczni:

- Król Jan Kazimierz
- Karol X Gustaw
- Janusz Radziwiłł
- Bogustaw Radziwiłł
- Andrzej Kuklinowski
- Klemens Kordecki

Bohaterowie fikcyjni:

- **Andrzej Kmicic (Babinicz)**
- Jerzy Michał Wołodyjowski

- **Aleksandra Billewiczówna**
- Onufry Zagłowa
- Roch Kowalski
- Kiemlicze
- Soroka
- Jan Skrzytowski

Janusz Radziwiłł – postać olbrzyma, karczysta, 40-kilku letni, wyraźne rysy twarzy, z których przebija pycha i potęgą. Kosztowne stroje (szlacheckie). Ma astmę. Księżę na Birżach i Dubinkach, wojewoda wileński, wielki hetman litewski. Zostaje obwołany zdrajcą po podporządkowaniu się królowi szwedzkiemu.

Król Jan Kazimierz – został ukazany jako król doświadczony cierpieniu: twarz mizerna, oczy wilgotne, zaczerwienione. Zaniepokojony losem ojczyzny. Cały czas się modli. Czuje się poniżony, opuszczony przez Polaków. Jest dobry, zniszczony ciężkimi losami, gotowy do poświęceń.

Potop to powieść historyczna, ponieważ opiera się na prawdziwych wydarzeniach - potopie szwedzkim w latach 1655-60 oraz zawarte w nim postacie historyczne, takie jak Król Jan Kazimierz czy Janusz Radziwiłł.

Dzieje Andrzeja Kmicica:

1. Spotkanie Oleńki i Andrzeja.
2. Pijaństwo kompanii Andrzeja w Lubiczu.
3. Przegrana bójka ludzi Andrzeja z Butrymami.
4. Spalenie Wołmontowiczów przez Andrzeja.
5. Wygnanie Andrzeja przez Oleńkę.
6. Porwanie Oleńki przez Kmicica.
7. Przegrany pojedynek Kmicica z Wołodyjowskim.
8. Nadejście wojsk szwedzkich.
9. Kapitulacja części polskiej szlachty.
10. Przysięga dozgonnej służby Kmicica u Janusza Radziwiłła.
11. Poparcie Janusza dla szwedzkiego króla.
12. Walka i aresztowanie przeciwników Janusza.
13. Manipulacje Radziwiłła i oszukanie Kmicica.
14. Wystanie jeńców do Birż.
15. Ucieczka jeńców.
16. Wojna domowa na Litwie między Sapiehą a Radziwiłłem.
17. Próba porwania Oleńki przez Kmicica i ocalenie przez Wołodyjowskiego.
18. Świadomość Andrzeja o zdradzie Radziwiłła.
19. Uprowadzenie Bogustawa przez Kmicica.
20. Zranienie Andrzeja i ucieczka Radziwiłła.
21. Oczernianie Andrzeja przez Radziwiłłów.
22. Zaloty Bogustawa Radziwiłła do Oleńki.
23. Zdobycie Krakowa i Warszawy przez Szwedów.
24. Dotarcie Kmicica do Częstochowy.
25. Oblężenie Jasnej Góry przez Szwedów.
26. Wysłanie kolubryny przez Kmicica i ocalenie Jasnej Górnjej.
27. Pojmanie Kmicica przez Kuklinowskiego i ocalenie przez Kiemliczów.
28. Śmierć Kuklinowskiego.

29. Kapitulacja Szwedów.
30. Kmicic w orszaku Jana Kazimierza.
31. Ocalenie króla przez górali.
32. Oblężenie zamku w Tykocinie.
33. Śmierć Janusza Radziwiłła.
34. Pojednanie Wołodyjowskiego i Kmicica.
35. Kmicic na czele tatarskiej ordy.
36. Wizyta Kmicica u Zamoyskiego.
37. Próba porwania Anusi przez Zamoyskiego.
38. Pojmanie Soroki i Kmicic w roli posta.
39. Walka Czarnieckiego i Lubomirskiego przeciwko Szwedom.
40. Oblężenie Zamościa i porażka Szwedów.
41. Wkroczenie wojsk Bogustawa do Warszawy.
42. Pojmanie Ketlinga przez Kmicica.
43. Kapitulacja Szwedów.
44. Walki ze Szwedami na Litwie.
45. Uwodzenie Oleńki przez Bogustawa.
46. Zwycięstwa Kmicica ze Szwedami.
47. Ucieczka Oleńki i Anusi z Taurogów.
48. Darowanie życia Bogustawowi przez Andrzeja.
49. Kmicic ranny w walce z Węgrami.
50. Ranny Andrzej w Lubiczu.
51. Zrehabilitowanie reputacji Andrzeja.
52. Pojednanie Andrzeja i Oleńki.

Henryk Sienkiewicz przedstawia w *Potopie* diagnozę społeczeństwa polskiego w okresie katastrofy dziejowej, jaką był najazd szwedzki. Pokazuje, że naród w niewoli potrzebuje rozrachunków, ale też, że porażki mogą przerodzić się w sukces.

Obraz społeczeństwa w *Potopie*

- **Magnateria** (Janusz i Bogustaw Radziwiłłowie, Opaliński, Zamojski). Ta warstwa społeczna kieruje się prywatą, dla korzyści materialnych i przywilejów gotowi są przejść na stronę wroga. To egoiści i zdrajcy, ale są wśród nich również patrioci (Jan Zamojski)
- **Szlachta** (Andrzej Kmicic, Wołodyjowski, Zagłowa, Skrzytowski). Przekupni, głupi, pijacy, awanturnicy, megalomania, umiłowanie wolności ponad wszystko, ciężą na nich zbrodnie, jest zróżnicowana, są wyjątki (Wołodyjowski, Zagłowa)
- **lud** – jest wierny królowi (uratowanie króla przez górali)

Jacek Soplica i Andrzej Kmicic

Podobieństwa: przechodzą przemianę wewnętrzną, zmieniają imię, obaj są szlachcicami, walczyli o ojczyznę, rehabilitacja, do przemiany doprowadziły ich sprawy miłosne, byli porywcy, stali się patriotami, uznani za zdrajców

Różnice: różne powody uznania za zdrajców, żyli w innych czasach, różny wpływ kobiet, Soplica walczy w ukryciu a Kmicic dokonał wielkich czynów, Kmicic żeni się z Oleńką a Soplica umiera, Soplica był ojcem, Kmicic był zamożniejszy, rehabilitacja Soplicy była bogatsza, miłość Soplicy była nieszczęśliwa a Kmicic się ożenił

OD WARCHOŁA DO ANIOŁA. O PRZEMIANIE ANDRZEJA KMICICA

Motyw przemiany człowieka pojawia się od wieków w wielu tekstach kultury. Podjęcie przez bohatera decyzji o jakiegokolwiek zmianie jest niezwykle trudna, a sama zmiana to długotrwały proces, na który składa się kilka etapów. Wymaga on ogromnej motywacji wewnętrznej i autorefleksji, aby zobaczyć, co można w sobie zmienić. Często inicjatorami zmian, których dokonują bohaterowie są inni ludzie, np. najbliżsi. Podejmując decyzję o przemianie, należy liczyć się z ryzykiem niepowodzenia.

Faza zmiany zachowania	Charakterystyka etapu	Przykłady z życia Andrzeja Kmicica
Prekontemplacyjna	Człowiek nie widzi problemu, nie ma jeszcze świadomości, że powinien pracować nad pewnymi cechami, zachowaniami, nie ma zamiaru w najbliższym czasie zmieniać swoich zachowań, pod wpływem namów lub presji na chwilę zmienia swoje działania, ale gdy znika presja, wraca do starych zachowań.	<ul style="list-style-type: none"> – Kmicic po raz pierwszy spotyka Oleńkę i jest przekonany o szybkim ślubie. – Kmicic w akcie zemsty pali Wołmontowice. – Kmicic wraz z kompanami strzela do portretów przodków Billewiczówny. – Kmicic porwuje Oleńkę. – Kmicic pojedynkuje się z Wołodyjowskim i zostaje pokonany.
Kontemplacyjna	Człowiek uświadamia sobie swój problem, zaczyna myśleć o zmianie, rozważa za i przeciw, nie jest jednak gotowy do wprowadzenia zmiany w życie.	<ul style="list-style-type: none"> – Kmicic na uczcie w Kiejdanach opowiada się po stronie Radziwiłłów przeciwko królowi Janowi Kazimierzowi. – Kmicic ratuje przed śmiercią pułkowników króla. – Kmicic przez chwilę ma postanowienie, że odda swoich kompanów na prośbę Oleńki. – Po pojedynku Kmicic dowiaduje się od Wołodyjowskiego, że Oleńka jednak go kocha. – Kmicic jest zrozpaczony, ponieważ zdaje sobie sprawę z tego, że przysięgając Radziwiłłowi, zdradził króla i kraj.
Działanie	Człowiek modyfikuje swoje zachowania, praktyki i środowisko, aby rozwiązać swój problem. Wymaga to konsekwencji, czasu i energii.	<ul style="list-style-type: none"> – Kmicic jedzie na Śląsk, aby oddać się w służbę Janowi Kazimierzowi. – Kmicic porwuje księcia Bogusława Radziwiłła. – Kmicic przybiera nowe imię: Babinicz. – Kmicic bierze czynny udział w obronie Jasnej Góry (wysadzenie kołubryny).
Utrzymanie zmiany	Człowiek stara się zapobiegać powrotowi do poprzednich zachowań oraz utrwalać to, co uzyskał przez swoje działanie.	<ul style="list-style-type: none"> – Kmicic ocala życie króla Jana Kazimierza w wąwozie górskim. – Kmicic decyduje się wyruszyć na kolejną bitwę, mimo że odda go to od spotkania z Oleńką. – Kmicic spowiada się przed królem Janem Kazimierzem i uzyskuje przebaczenie. – Kmicic, dowodząc Tatarami, walczy przeciwko Szwedom. – Kmicic ratuje z rąk Sakowicza mieszkańców Wołmontowicz.
Zakończenie	Zmiana jest całkowicie zintegrowana ze stylem życia człowieka. Osiągnięcie sukcesu.	<ul style="list-style-type: none"> – Kmicic poślubia Oleńkę Billewiczównę. – Król w swoim liście uznaje Kmicica za bohatera narodowego.

ARCHAIZACJA W *POTOPIE*

Archaizacja językowa – rodzaj stylizacji, czyli takiego ukształtowania wypowiedzi, które służy naśladowaniu określonego stylu językowego, w tym przypadku języka dawnego. Polega na takim doborze środków językowych, aby wypowiedz sprawiała wrażenie, że powstała w odległej przeszłości. Wykorzystuje się do tego archaizmy.

Rodzaje archaizmów:

- **fonetyczne** – wymowa
- **leksykalne** – wyrazy, które wyszły z użycia
- **semantyczne** – znaczeniowe
- **frazeologiczne** – wyrażenia, które wyszły z użycia
- **słowotwórcze**
- **fleksyjne** – odmiana
- **składniowe** – szyk wyrazów w zdaniu

Funkcje archaizacji:

- przybliżyć realia minionych epok
- uprawdopodobnić świat przedstawiony
- nadać tekstowi uroczysty charakter

LALKA

LALKA BOLESŁAWA PRUSA JAKO POWIEŚĆ REALISTYCZNA

1. Biografia (Aleksander Głowacki) 1847 – 1912
2. Najważniejsze nowele: *Kamizelka*, *Katarynka*, *Z legend dawnego Egiptu*
Najważniejsze powieści: *Lalka*, *Emancypantki*, *Faraon*.
3. **Czas akcji:** marzec 1878 – październik 1879
W Retrospekcji odwołania do: powstania listopadowego (1830, wuj Wokulskiego), wiosna ludów (1848, Ignacy Rzecki i Katz), powstanie styczniowe (1863-64, Wokulski)
4. **Miejsce akcji:** Warszawa, Paryż (wzór miasta), Zastaw, Zastawek, Skierniewice, (Węgry w retrospekcji)
5. **Narrator:**
  - trzecioosobowy, wszechwiedzący
  - pierwszoosobowy – Ignacy Rzecki (pamiętnik)
6. **Lalka jako powieść realistyczna:**
  - prawdopodobieństwo postaci, miejsc, czasu, wydarzeń
  - wszechwiedzący, trzecioosobowy narrator
  - szczegółowe i rozbudowane opisy miejsc, osób, przedmiotów, ludzkich zachowań
  - panoramiczność – bogactwo i różnorodność świata przedstawionego
  - typowość i indywidualność postaci, które reprezentują ideę, środowisko
  - autentyzm – widoczny np. w języku jakim posługują się postacie

REALISTYCZNY OBRAZ SPOŁECZEŃSTWA W LALCE BOLESŁAWA PRUSA

Lalka to wielowymiarowa postać, która prezentuje szeroką panoramę społeczną Warszawy końca XIX w. Pisarz jako wnikliwy obserwator potrzebuje zarówno przedstawicieli arystokracji, mieszczaństwa, jak i warstw niższych, co pozwala na szerokie przedstawienie ówczesnych stosunków społecznych, jak również problemów wynikających z nierówności klasowych.

OPISY POSTACI => dół PDFa

Mieszczaństwo niemieckie – pracownicy, rzetelni, uporządkowani, oszczędni, religijni

Mieszczaństwo żydowskie – chętni do asymilacji (co się nie udaje), solidarni, prześladowani, dyskryminowani, są dumni ze swojego pochodzenia, zaradni, przedsiębiorcy, rewelacyjnie zarabiają pieniądze, lichwiarze, są skąpi, oszczędni

Mieszczaństwo polskie – bardzo zróżnicowane, zazdrośni, część jest pracowita, raczej nie są ambitni, nie chcą się rozwijać, antysemita, szkodzą innym

Arystokracja w *Lalce*:

- warstwa próżniacza, żyjąca przeszłością i iluzją własnego autorytetu
- nie jest ona zainteresowana pomnażaniem majątku, poprawą swojej sytuacji finansowej, ale trwonieniem pieniędzy i otaczaniem się luksusami
- koncentruje się na utrzymaniu pozorów bogactwa i splendoru niż rzeczywistym działaniu
- rujnują swoje majątki i przyczyniają się do zubożenia kraju
- żyją ponad stan, są rozrzutni, prowadzą wystawny tryb życia wypełniony zabawami i spotkaniami towarzyskimi
- wywyższają się, gardzą ludźmi z niższych warstw, pracą i wysiłkiem
- oceniają ludzi na podstawie pochodzenia i zajmowanej pozycji społecznej
- hipokryci
- wykazują brak patriotyzmu, brak chęci do działania, obojętność wobec losów kraju i narodu, powtarzają puste słowa, kosmopolici
- ich filantropia to pozory
- są zdegenerowani moralnie – oszustwa, zdrady, romanse, małżeństwo jak kontrakt finansowy
- powyższe cechy nie dotyczą prezesowej Zastawskiej i Ochockiego, którzy cenili rzeczywistą wartość człowieka i realizowali hasła pozytywistów.

Krytyczny obraz polskiego społeczeństwa w *Lalce*

Bolesław Prus stawia diagnozę polskiego społeczeństwa. Uznaje, że jest ono w stanie rozkładu, ponieważ:

- ludzie wartościowi, pracowici wyjeżdżają z kraju, gdyż nie mają możliwości rozwoju; wiedza, nauka i praca nie są w Polsce cenione. Pesymistyczny wydźwięk utworu podkreśla to, że umierają wartościowe jednostki: Rzecki, prezesowa Zastawska
- brakuje inicjatyw gospodarczych, a pomoc najbardziej potrzebującym jest pozorna; biedni nie otrzymują wsparcia, żyją w nędzy, a obok w pałacach, na rautach arystokracja marnotrawi czas i pieniądze
- arystokracja bogaci się kosztem ubogich (np. baronowa Krzeszowska jest bezwzględna dla ubogich mieszkańców jej kamienicy - studentów, których nie stać na opłacenie wynajmowanego pokoju), jej przedstawiciele żyją ponad stan, tracą majątki, są zdegenerowani moralnie, nie potrafią znaleźć swojej roli w nowoczesnym społeczeństwie
- kobiety samotne nie mogą się utrzymać (np. pani Stawska mimo podejmowanych starań nie może podjąć pracy, która zapewni rodzinie godne życie), społeczeństwo nie wspiera kobiet, które muszą się samodzielnie utrzymać, zdobyć zawód i się edukować (np. sytuacja Marianny)
- brak tolerancji, możliwości asymilacji mniejszości narodowych obraca się przeciw samym Polakom (np. Szlangbaum brał udział w powstaniu styczniowym, wyrzekł się swojego żydowskiego pochodzenia, czuł się Polakiem, ale był ośmieszany, szykanowany przez subiektów ze sklepu Wokulskiego)
- w społeczeństwie nie ma zaufania, współczucia, współpracy, a pieniądze są najwyższą wartością (np. większość ludzi zazdrości Wokulskiemu sukcesu)
- arystokracja traci energię na bezproduktywne dyskusje bądź działania (np. książę na spotkaniach powtarzał frazesy zamiast podjąć konkretne działania)
- marzycielstwo przystania rzeczywistość (np. Rzecki to marzyciel, idealista, wierzył w Napoleona i w epokę, która już odeszła).

Dzieje Wokulskiego

1. Praca w winiarni u Hopfera i zbiórka pieniędzy na naukę.
2. Nauka w Szkole Przygotowawczej, a następnie w Szkole Głównej.
3. Przerwanie studiów i udział w powstaniu styczniowym.
4. Zsyłka do Irkucka (na Syberii) za udział w powstaniu.
5. Powrót do Warszawy.
6. Praca w sklepie Jana Mincla.
7. Ślub z wdową po Janie Minclu - Małgorzatą Pfeifer.
8. Odziedziczenie sporego majątku po śmierci żony.
9. Zauroczenie Izabelą Łęcką podczas spektaklu teatralnego.
10. Wyjazd na wojnę rosyjsko-turecką w celu pomnożenia majątku.
11. Działalność charytatywna - pomoc prostytutce Mariannie, furmanowi Wysokiemu, a także

Węgiełkowi.

12. Przyjęcie u hrabiny Karolowej.
13. Otwarcie nowego sklepu.
14. Zawiązanie spółki do handlu ze Wschodem.
15. Pojedynek z hrabią Krzeszowskim.
16. Obiad u Łęckich.
17. Wykupienie kamienicy Łęckich na licytacji.
18. Uregulowanie długów Łęckich.
19. Wyjazd do Paryża.
20. Spotkanie z profesorem Geistem.
21. Powrót do Warszawy.
22. Pobyt w dworku prezesowej Zastawskiej.
23. Udział w grzybobraniu i odżycie uczuć do Izabeli Łęckiej.
24. Sprzedaż kamienicy baronowej Krzeszowskiej.
25. Sprzedaż sklepu Szlangbaumowi.
26. Zawód miłosny na koncercie włoskiego skrzypka - Molinariego.
27. Wizyty u Stawskiej i pomoc w otwarciu sklepu.
28. Przyjęcie oświadczeń przez Izabelę.
29. Pomoc byłym subiektem - Lisieckiemu i Klejnowi, a także Węgiełkowi i Wysockiemu.
30. Wspólny wyjazd wraz z Łęckimi i Starskim do Krakowa.
31. Rozczarowanie zachowaniem Izabeli i przerwana podróż.
32. Nieudana próba samobójcza, spod kół pociągu wyciągnął go dróżnik Wysocki, brat furmana, któremu kiedyś pomógł.
33. Powrót do Warszawy.
34. Załamanie nastroju.
35. Wycofanie się ze spółki, powierzenie kierownictwa Szlangbaumowi i Szumanowi.
36. Sprzedaż majątku i wyjazd do Moskwy.
37. Tajemnicze zniknięcie.

Klęska programu pozytywistów:

- **praca organiczna** – np. założenie spółki do handlu ze wschodem, rozwój interesów Wokulskiego, brak chęci działania, bierność
- **praca u podstaw** – np.: Wokulski pomaga mądrze jako jeden z nielicznych (Mariannie, Węgiełkowi i braciom Wysockim); prezesowa Zastawska – opieka medyczna, szkółka, pomaga chłopom, mają dobre warunki do życia; reszta pomaga tylko na pokaz (kwesty, zbiórki w kościele)
- **asymilacja żydów** – np. Henryk Szlangbaum, doktor Szuman (do śmierci ukochanej). Niechęć obu stron powoduje, że program kończy się klęską (wzmaga się niechęć do kobiet)
- **emancypacja kobiet** – np. Helena Stawska – zostaje sama i musi się utrzymać

KOBIETY W „LALCE” B. PRUSA			
Bohaterka	Kim jest?	Dowiadzenia życiowe	Cechy postaci
Izabela Łęcka	Zubożała arystokratka, ojciec jest bankrutem, osiemnastoletnia piękna panna na wydaniu.	Wcześniej osierocona przez matkę. Bezkrzytycznie zakochany w niej ojciec wychowuje ją w poczuciu wyższości i przekonaniu o szczególnej wartości. Nigdy nie poznała, czym jest praca.	Rozpieszczona, wzrasta w przekonaniu o swojej wyjątkowości, wyższości. Żyje w świecie uludy i marzeń. Zna jedynie miłość platoniczną, w realnym świecie nikt nie jest wystarczająco godny jej uczucia. Lekceważy uczucia innych. Wierzy, że świat istnieje po to tylko, by jej służyć.
Helena Stawska	Trzydziestoletnia kobieta samotnie wychowująca córkę i opiekująca się starą matką.	Jej mąż Ludwik, niesłusznie podejrzany o morderstwo lichwiarki, uciekł za granicę i zniknął bez śladu. Status Stawskiej jest niejasny, nie jest ani panną, ani wdową. Utrzymuje dom, udzielając korepetycji. Kocha się w Stanisławie Wokulskim.	Piękna, mądra, dobra, kobieta-anioł, ideał. Szlachetna, cnotliwa, wybacząca. Czula, kochająca matka i córka. Samodzielna, pracowita, uczciwa, daje sobie radę w trudnej sytuacji. Odważna, potrafi się przyznać do miłości do Wokulskiego.
Małgorzata Pfeiffer / Minclowa	Zona kupca Jana Mincla. Po owdowieniu powtórnie wychodzi za mąż, za Wokulskiego.	Wyszła za Mincla z miłości, ale czuła się w małżeństwie zaniedbywana. Zakochała się w młodszym od siebie Wokulskim i próbowała go wezbudzić w nim uczucie. W końcu go usiłowała i wtoczyła w koleiny mieszczańskiego życia. Szalała z miłości do Stacha, robiła wszystko, żeby mu się przypodobać. Umiera, natarłszy się eliksirem młodości. Cały majątek zapisuje Wokulskiemu.	W małżeństwie z Janem czuła się samotna, Mincel prowadził bogate życie towarzyskie poza domem. W relacji z Wokulskim zaborcza, jest stroną, która histerycznie zabiega o uczucie. Kontroluje go, organizuje mu czas, robi z Wokulskiego pantoflarza. Ciągłym zabioganiem o względy Stacha i zazdrością naraziła się na śmierć.
baronowa Krzeszowska	Zona barona Krzeszowskiego, z którym jest w ciągłym konflikcie. Mieszką w kamienicy Łęckich, którą zamierza kupić.	Jego córka umiera, a mąż chce rozwodu. Przez pamięć o zmarłym dziecku nie potrafi wyprowadzić się z kamienicy, mimo że jest skonfliktowana z większością lokatorów. Studenci dręczą ją żartami, Stawską podejrzewa o romans z mężem i kradzież lalki po córce.	W młodości kochała się w stryju Wokulskiego. Nie wyszła za niego za mąż, bojąc się megalomanii. Teraz kibicuje Wokulskiemu. Z perspektywy swojego długiego życia widzi, że miłość jest ważniejsza niż konwenanse.
przeszowa Zasławska	Arystokratka, starsza pani, właścicielka dużego majątku, którym wzorcowo zarządza, realizując pozytywistyczne postulaty.	W młodości kochała się w stryju Wokulskiego. Nie wyszła za niego za mąż, bojąc się megalomanii. Teraz kibicuje Wokulskiemu. Z perspektywy swojego długiego życia widzi, że miłość jest ważniejsza niż konwenanse.	Mądra, przenikliwa, empatyczna. Trzeźwo ocenia ludzi. Krytyczna wobec przedstawicieli swojej klasy. Szanuje Wokulskiego za jego silny charakter i prawdziwą miłość, którą darzy Izabelę.
Maria / Marianna	Prostyutka, boi się sutenerów, którzy naliczają jejługi nie do spłacenia. Już raz ją pobili za próbę ucieczki. Ocalona przez Wokulskiego.	Pracowała w szwalni, ale nie była w stanie się utrzymać z pensji szwaczki. Na złą drogę sprowadził ja Starski. Sama nie jest w stanie rzucić prostytucji.	W duchu żaliła za grzechy, nie jest zepsuta. Stała się wulgarna, bo świat był dla niej brutalny. Pokorna, w kościele prosi Chrystusa o wybaczenie. Dzięki Wokulskiemu idzie do magdałek i tam przechodzi resocjalizację, wychodzi za Węgielką, zostaje idealną żoną.
Kazimiera Wąsowska	Trzydziestoletnia wdowa, bardzo majątna, arystokratka.	Owdowiawszy, nie chce drugi raz wychodzić za mąż. Miała słabość do Starskiego, ale kiedy odkryła, że jest kobieciarzem, publicznie z niego kpi.	Piękna, pewna siebie, wesola, adorowana przez mężczyzn. Świadoma, jaki ma na nich wpływ, umiejętnie ich kuszi, kokietuje. Femme fatale, niezależna, wyzwolona, emancypantka, szczera, prowokuje. Kocha się w Wokulskim, ale jest zbyt dumna, by mu to wyznać.

Lalka
BOLESŁAW PRUS

ROMANTYK

- indywidualista i samotnik;
- wrażliwy i sentymentalny;
- bierze udział w powstaniu styczniowym i zostaje zesłany na Syberię;
- jako młodzienczak zaczytuje się w literaturze romantycznej, co ma wpływ na jego charakter;
- lubi podróż;
- człowiek wybitny i wyalienowany;
- przeżywa nieszczęśliwą i nieodwzajemnioną miłość do Izabeli, którą idealizuje; miłość jest dla niego motorem działań, a jednocześnie wyniszcza go;
- przeżywa nagłe załamania, dużo uwagi poświęca analizie własnych uczuć;
- próba samobójstwa w Skierniewicach;

Stanisław Wokulski

człowiek czynny, który co najwyżej do Gieny, czy do Senki, przychodzi. Stojąco się w nim bawi ludzki... Romantyzm zaczął borykać (1860) siedomodniostę. To, co dla patrzących jest szaleństwem, w nim samym jest niepojętym kompromisem.

Scenariusz: G. Wokulski

BOŻYTWIŚTA

- ambitny i uparty – pragnie zdobywać wiedzę (lektury u Hopfera, Szkoła Przygotowawcza i później Szkoła Główna);
- zafascynowany rozwojem nauki, wynalazkami i ich możliwościami;
- praca i wysiłek doprowadzają go do osiągnięcia sukcesu finansowego;
- obserwuje ludzką krzywdę, obok której nie umie przejść obojętnie;
- realizuje idee **pracy u podstaw** (pomoc braciom Wysockim, upadłej kobiecie, plany rewitalizacji Powiśla);
- próbuje realizować idee **pracy organicznej** (spółka handlowa – bogacenie się obywateli to bogacenie się całego społeczeństwa);
- otwartość i tolerancja (**asymilacja Żydów**);
- umiejętność oceny sytuacji, racjonalizm;
- poparcie **emancypacji kobiet** (forma pomocy Helenie Stawskiej)

Opcja nr 1

Wokulski popełnia samobójstwo z powodu nieszczęśliwej miłości. Niejasne okoliczności.

ZAKOŃCZENIE UTWORU

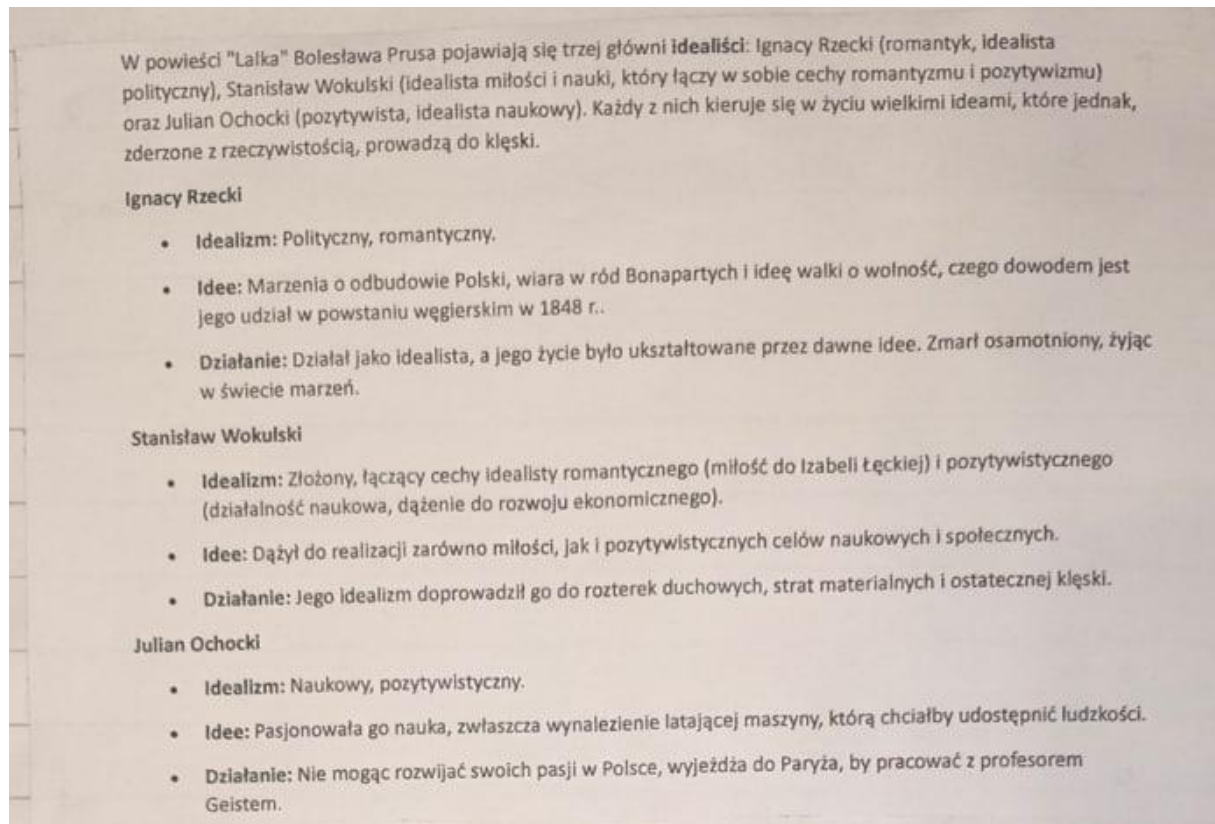
Opcja nr 2

Wokulski wyjeżdża, by zgłębiać tajniki nauki.

TRZY POKOLENIA IDEALISTÓW

Idealista – człowiek kierujący się w postępowaniu wzniosłymi zasadami, zdolny do poświęceń dla ich realizacji, wierzy w możliwość zmiany świata, często postrzegany jako marzyciel, nierealnie patrzy na świat.

TOPOS THEATRUM MUNDI

Prus chciał pierwotnie zatytułować swoją powieść *Trzy pokolenia* ze względu na bohaterów, trzech polskich idealistów. Zmienił zdanie po lekturze pewnego artykułu o procesie o kradzież lalki. Tytuł *Lalka* zaskoczył czytelników i krytyków, ponieważ nie był typowy dla literatury pozytywistycznej.

Możliwe odczytania tytułów:

- lalka => zabawka córki Heleny Stawskiej, przedmiot domniemanej kradzieży, o której toczy się proces między Heleną a Baronową Krzeszowską
- lalka => określenie przez prezesową Zasławską kobiet pięknych, ale pozbawionych uczuć, zasad moralnych, niewrażliwych, pustych wewnątrz
- lalka => marionetka, odgrywająca narzuconą rolę (topos theatrum mundi)

W powieści Prusa można odnaleźć topos w kilku scenach:

- zabawa Rzeckiego zabawkami
- scena próby samobójczej Wokulskiego
- wypowiedzi Jumarta w rozmowie z Wokulskim w Paryżu

UTOPIA NAUKOWA W LALCE

Utopia – literacka wizja modelowego, doskonałego państwa i społeczeństwa; panują tam: powszechna równość, dobrobyt, bezpieczeństwo i zadowolenie obywateli; literackie utopie wykorzystują gatunki narracyjne, najczęściej fabularne, mają formę opowieści podróżniczej albo reportażu. Potocznie utopię nazywa się mrzonką, nierealny pomysł.

Tomasz Łęcki

Sześćdziesięciokilkuletni mężczyzna o pełnej tuszy, krwistej cerze i białych wąsach, pochodzący z rodu z senatorami, który w młodości miał ogromny majątek, roztrwoniony na podróże, hazard i polityczne zdarzenia. Ukrywa przed sobą i światem bankructwo rodziny, trzymając się pozorów arystokratycznego splendoru, co czyni go tragiczną, ale karykaturalną postacią.

Głęboko kocha Izabelę, traktując ją jak dziecko – rozpieszcza, spełnia zachcianki i ukrywa problemy finansowe, co ukształtowało jej egoizm, próżność i brak empatii. Staje się dla niej wzorem arystokratycznego życia, przekazując kult nazwiska i luksusu, choć sam nie potrafi zapewnić jej przyszłości. Na początku dystansuje się od Wokulskiego jako „dorobkiewicza”, ale akceptuje jego pomoc finansową, widząc w niej ratunek dla rodziny bez utraty twarzy. Zgadza się na zaręczyny córki z nim z wyrachowania, by ocalić pozycję społeczną, choć wewnętrznie czuje się lepszy i nie docenia jego zasług.

Prezentuje typowego arystokratę: gardzi pracą fizyczną i handlem jako niegodnymi swego stanu, wierząc w „misję” szlachty, a długi spłaca pozorami i cudzą pomocą. Rozrzutny – gra w karty, obstawia konie, planuje drogie wyjazdy mimo ruiny – obnaża wady warstwy pasożytniczej, niezdolnej do adaptacji w zmieniającym się świecie.

Izabela Łęcka

Izabela to około 25-letnia panna z zubożałej, ale bardzo wysoko urodzonej rodziny, córka Tomasza Łęckiego, wychowana w kulcie arystokratycznego nazwiska i salonowego życia. Ojciec rozpieszczał ją, ukrywał kłopoty finansowe i utwierdzał w przekonaniu, że jest kimś wyjątkowym, co ukształtowało jej próżność, brak empatii i nieumiejętność samodzielnego, odpowiedzialnego życia. Z ojcem łączy ją silna więź uczuciowa, ale to więź oparta na dziecięcym rozpieszczeniu: Tomasz Łęcki spełnia jej zachcianki, a ona traktuje go jak autorytet i usprawiedliwia jego lekkomyślność. Izabela przejmując po nim mentalność warstwy próżniaczej: wierzy w „misję” arystokracji, nie uznaje wartości pracy i ponad wszystko ceni nazwisko, majątek, wystawny styl życia i towarzystwo z „towarzystwa”.

Na początku Izabela czuje do Wokulskiego niechęć i pogardę, widząc w nim „dorobkiewicza” z niższego stanu, który chce „wkupić się” do salonów pieniędzmi i pomocą dla jej rodziny. Traktuje jego uczucie jak natrętną, choć użyteczną adorację: akceptuje kosztowne gesty, korzysta z jego wsparcia finansowego, ale wewnętrznie go odrzuca i nie dopuszcza myśli o szczerym odwzajemnieniu uczucia. Kiedy rodzina Łęckich faktycznie bankrutuje, Izabela decyduje się na zaręczyny z Wokulskim bardziej z wyrachowania (ratowanie pozycji i stylu życia), niż z miłości, nadal czując się od niego „lepszą”. Później jednak flirtuje i kokietuje innych mężczyzn (m.in. Starskiego), zdradza Wokulskiego, a jej kapryśność i obojętność doprowadzają go do rozpacz i próby samobójczej, niszcząc jego plany życiowe i psychikę.

W relacjach z ludźmi Izabela kieruje się klasą społeczną: życzliwość wobec niższych łączy z wyraźnym dystansem, bo nigdy nie dopuściłaby „zwykłego człowieka” do swojego kręgu jako równego. Jej postać obnaża wady arystokracji – egoizm, próżność, materializm i brak zdolności do prawdziwej miłości – a jej samotny finał pokazuje moralną klęskę takiego sposobu życia.

Prezesowa Zasławska

Wdowa po prezesie, schorowana staruszka mieszkająca w Zasławku, właścicielka wzorowo zarządzanego majątku z żłobkiem, przytułkiem i dobrymi warunkami dla chłopów, gdzie osobiście dogląda pracy, karmi kury i wspiera ubogich. W młodości kochała stryja Wokulskiego

(też Stanisława), ale z powodu różnic stanowych nie wyszła za niego za mąż, co ukształtowało jej tolerancyjne poglądy. Darzy głównego bohatera szczerą sympatią i podziwem za pracowitość, wykształcenie i uczciwość, nie patrząc na jego kupieckie pochodzenie; całuje go w czoło publicznie i broni przed atakami. Aranżuje spotkania z Izabelą, by wspomóc jego plany matrymonialne, choć przewiduje, że nie będzie z nią szczęśliwy, i próbuje go swatać z panią Wąsowską.

Krytykuje rozrzutność i egoizm Izabeli Łęckiej oraz jej ojca, wyśmiewając kult urodzenia i podkreślając wartość czynu; ceni uczciwość ponad tytuł. Potępia małżeństwa z wyrachowania i zepsucie krewniaków jak Starski, zapisując mu w testamencie tylko rentę, a resztę majątku na cele dobroczynne. Jako jedyna arystokratka wciela idee pozytywistyczne: wspiera biednych, czyta o transformizmie, nie uznaje walki o byt za prawo natury i ocenia ludzi po zasługach, nie stanie. Jej postępowanie kontrastuje z próżnością reszty szlachty, ukazując ideał szlachectwa opartego na pracy i empatii.

Hrabina Karolowa

Wdowa po hrabim Karolu, siostra Tomasza Łęckiego i ciotka Izabeli, organizatorka kwest charytatywnych i imprez salonowych, która lepiej niż brat zadbała o swój majątek, ale pozostaje snobką dbającą o pozory arystokratycznego splendoru. Reprezentuje zepsucie szlachty: pod pozorem filantropii ukrywa wyrachowanie i plotkarstwo. Miłuje bratanicę, wspiera ją w trudnych chwilach (np. przy sprzedaży pamiątek rodzinnych), ale swata z majątnymi kandydatami jak Starski czy stary Marszałek, sugerując małżeństwa z wyrachowania dla ratowania pozycji rodziny. Naciska na Izabelę, by wybierała partię według pieniędzy i stanu, ignorując jej uczucia.

Jest wobec niego uprzejma i życzliwa tylko wtedy, gdy potrzebuje jego pomocy finansowej lub protekcji, np. chwali jego gesty w salonach, ale nie uznaje go za równego i nie sprzeciwia się swataniu Izabeli z innymi. Pod pozorem rodzinnych interesów proponuje Izabeli sprzedaż serwisu poniżej wartości, licząc na korzyści. Ceni nazwisko i bogactwo ponad wszystko, swata krewnych z cynizmem (np. Izabela ze Starskim dla spadku po prezesowej), udając troskę o rodzinę i charytatywność, co obnaża hipokryzję i intryganctwo arystokracji. Jej działania kontrastują z postępowymi postaciami jak prezesowa Zasławska, ukazując pasożytniczy model życia szlacheckiego.

Baron Krzeszowski

Baron Krzeszowski to arystokrata średniego wieku, mąż baronowej Krzeszowskiej, zadłużony hazardzista i kobieciarz, którego roztargnienie i wybuchy temperamentu kontrastują z honorowym postępowaniem w kluczowych momentach. Szczupły mężczyzna z binoklami zsuwającymi się z nosa, wychudzoną, ceglastoczerwoną twarzą i zapadniętymi oczami, określany jako „wielki dziwak” i „szaleniec”, choć „dobry chłopak”. Często zmienia zdanie, nie zna się na ludziach i jest kiepskim intrygantem, co prowadzi do komicznych sytuacji.

Poróżniony z żoną, którą próbuje podporządkować wynajmując studentów do jej kamienicy; wraca do niej, gdy kończą mu się pieniądze, i składa wizyty w towarzystwie dla pozorów. Daje się oszukiwać Maruszewiczowi, którego broni mimo zdrady, a w liście do Tomasza Łęckiego szczerze przyznaje się do strat na kartach i kobietach. Wyzywa go na pojedynek za rzekomą obrazę Izabeli Łęckiej, ale przed strzałem traci zapał i tylko rani nogę; później honorowo przeprosza za intrygę

Maruszewicza, uznając Wokulskiego za dżentelmena i zapraszając do spótki handlowej. Gardzi nim początkowo jako „liberałem” i kupcem, ale docenia jego zmysł finansowy. Uzależniony od kart i wyścigów konnych, przegrawszy pół majątku, marzy o rozwodzie i kobiecych przygodach (np. z panią Stawską), ale pozostaje honorowy i szczery w przyznawaniu błędów, ukazując tragikomiczny obraz upadającej arystokracji.

Baronowa Krzeszowska

Baronowa Krzeszowska to kłótniwa, mściwa arystokratka mieszczańskiego pochodzenia, żona barona Krzeszowskiego, która po stracie córki pogrąża się w żałobie i intrygach, ukazując mieszaninę chciwości, hysterii i tragizmu. Błada, zawsze w żałobie po zmarłej córeczce, mieszka w kamienicy Łęckich, gdzie obsesyjnie dba o pokój dziecka, zmieniając pościel i czyszcząc ubranka, podczas gdy reszta mieszkania jest zaniedbana z zastoniętymi meblami i zwiędłymi roślinami. Poróżniona z mężem, nie zgadza się na rozwód, choć on żyje z jej pieniędzy; odrzucona przez rodzinę męża mimo pożyczek, nienawidzi lokatorów jak studentów i praczek, a także Heleny Stawskiej, którą podejrzewa o romans z baronem i oskarża o kradzież lalki w absurdalnym procesie.

Zatrudnia Stawską, by przekonała Wokulskiego do sprzedaży kamienicy po niższej cenie, kupuje ją ostatecznie za 100 tys. rubli, podwyższa czynsz lokatorom, zwalnia rządcę Wirskiego i nie płaci za pracę; po powrocie męża spokorniała, przeprasza i daje na cele dobroczynne. Cyniczna intrygantka pisząca anonimy, chciwa i konfliktowa, reprezentuje konflikt mieszczaństwa z arystokracją – bogata, lecz nieakceptowana, mściwa wobec niższych klas, co podkreśla Prus w krytyce upadającej szlachty.

Kazimierz Starski

Kazimierz Starski to młody, przystojny kuzyn Izabeli Łęckiej, hulaka i elegant arystokracji, którego relacje z otoczeniem opierają się na flircie, intrygach i wyrachowaniu, a postępowanie ujawnia próżność, lenistwo i brak zasad moralnych. Przystojny mężczyzna o idealnych proporcjach ciała, czarujących oczach i wytwornych manierach, nazywany „Apollem” przez Izabelę; próżny, wiecznie zadłużony, uzależniony od hazardu i romansów, niezdolny do pracy.

Flirtuje z kuzynką Izabelą dla zabawy, wywołując zazdrość Wokulskiego, ale nie poważnie – traktuje ją instrumentalnie; otoczony wianuszkami adoratorów jak hrabina Karolowa, która planuje ich małżeństwo dla spadku. Oszukuje Wokulskiego w karty, prowokuje go do pojedynku przez intrygę Maruszewicza; reprezentuje degenerację arystokracji – pasożyt, gardzący „dorobkiewiczami”, żyjący z długów i plotek, bez ambicji poza salonami.

Kazimiera Wąsowska

Kazimiera Wąsowska to trzydziestoletnia, piękna i bogata wdowa z arystokracji, której relacje z mężczyznami opierają się na flircie i próbach uwodzenia, a postępowanie cechuje bezpośredniość, rezolucyjność i realistyczne oceny otoczenia. Jedna z najpiękniejszych kobiet w powieści, emanująca erotyzmem i pewnością siebie dzięki odziedziczonej fortunie; inteligentna, władczą, wesołą, nie stroniącą od skandalizujących zachowań i bezpośrednich słów.

Pod wrażeniem jego niepospolitości, próbuje go uwieść, rywalizując z Izabelą Łęcką; radzi mu realistycznie w miłości, przewidując rozczarowanie i ostrzegając przed uniesieniami, lecz zostaje odrzucona z powodu jego obsesji na punkcie Izabeli. Świadoma miłości Wokulskiego do Izabeli

dzięki zwierzeniom prezesowej Zastawskiej, mediuje między nimi, lecz z zazdrości sabotuje spotkanie; zmienia kochanków jak Starskiego dla rozrywki, gardząc konwenansami. Niezależna emancypantka, usprawiedliwiająca romanse w świecie małżeństw z wyrachowania; ocenia ludzi trzeźwo, ceniąc pracę i inteligencję ponad stan, co wyróżnia ją na tle arystokratycznego zepsucia.

Julian Ochocki

Julian Ochocki to młody wynalazca, bratanek prezesowej Zastawskiej, idealista i marzyciel, którego relacje z otoczeniem opierają się na pasji do nauki, a postępowanie cechuje entuzjazm, naiwność i pogarda dla konwenansów społecznych. Chudy, bladoliczy mężczyzna o rozmarzonych oczach, zaniedbany w ubiorze, z obsesją na punkcie aerostacji i maszyn latających; genialny, lecz niepraktyczny, wierzy w postęp nauki jako ratunek dla ludzkości.

Podziwiany przez ciotkę za inteligencję, wspiera go finansowo; zaprzyjaźniony z Wokulskim, dzieli z nim marzenia o balonach i maszynach, inspirując go do inwestycji w swoje projekty. Buduje modele latających maszyn, przeprowadza eksperymenty w Zastawku, ignorując realia finansowe i społeczne; po niepowodzeniach nie traci wiary, symbolizując pozytywistyczną wiarę w naukę mimo porażek. Gardzi próżnością szlachty, ceni pracę i wiedzę ponad tytuły; jego idealizm kontrastuje z cynizmem otoczenia, ukazując Prusowski obraz pozytywizmu jako nadziei na przyszłość.

Książę

Książę to stary arystokrata, uważany za patriotę i dobroczyńcę, którego relacje z otoczeniem pełne są hipokryzji i manipulacji, a postępowanie obnaża bierność i snobizm typowy dla zepsutej szlachty. „Arystokrata od włosów do nagniotków”, tolerancyjny w słowach, lecz konserwatywny w czynach; stawia się w roli przywódcy i Prometeusza, obiecując reformy arystokracji, ale pozostaje pusty i zadufany.

Zaprasza go na przyjęcia dla korzyści finansowych (pożyczki), bawi się nim jak psem, chwając jego energię, lecz gardzi nim jako dorobkiewiczem i nie uznaje za równego. Głosi postęp, szacunek dla talentu i krytykę bierności szlachty, lecz sam nie działa, żyje z pozorów patriotyzmu i charytatywności, antysemita i pogardzający niższymi warstwami. Hipokryta deklarujący miłość do ojczyzny, lecz odpowiedzialny za jej upadek przez izolację i brak pracy; Prus krytykuje nim arystokrację jako siłę wsteczną.

Baron Dalski

Baron Dalski to epizodyczny arystokrata, karykaturalny snob i intrygant, którego relacje z otoczeniem pełne są hipokryzji, a postępowanie obnaża próżność i brak klasy. Błady elegant o „króliczym uśmiechu”, wiecznie zadłużony hulaka, oszukuje Wokulskiego w karty, współpracuje z Maruszewiczem w prowokacjach i udaje patriotę, lecz gardzi „kupcami” i żyje z pozorów szlachectwa. Prus ukazuje go jako symbol degeneracji arystokracji – pusty, cyniczny pasożyt, niezdolny do pracy, prowokujący konflikty dla zabawy.

Ewelina Janocka

Ewelina Janocka to stara, gadatliwa arystokratka, hipochondryczka i plotkarka, której relacje z otoczeniem opierają się na wścibstwie i pustych pogawędkach, a postępowanie ujawnia próżność i oderwanie od rzeczywistości. Zawsze chora, narzekająca na nerwy i lekarzy, snuje intrygi matrymonialne, komentując romanse salonowe i krytykując „nowe typy” jak Wokulski, którego nie uznaje za równego. Reprezentuje karykaturalny obraz starej szlachty – bezradnej, sentymentalnej i pasożytniczej, żyjącej plotkami zamiast pracy.

=====mieszczaństwo polskie

Stanisław Wokulski to główny bohater "Lalki" Bolesława Prusa, którego życie stanowi ciąg dramatycznych zwrotów. Pochodzący ze zubożałej szlachty, zaczynał jako subiekt w winiarni Hopfera, by finansować swoją edukację. Przerwał studia na Szkole Głównej, by wziąć udział w powstaniu styczniowym, za co został zesłany na Syberię. Po powrocie, pracując u Mincla, poślubił jego wdowę i przejął dobrze prosperujący sklep, który znacząco rozwinął dzięki swoim zdolnościom handlowym. Przełomem w jego życiu stała się obsesyjna miłość do arystokratki Izabeli Łęckiej. By zdobyć jej względy, wyjechał do Bułgarii, gdzie podczas wojny rosyjsko-tureckiej pomnożył majątek na dostawach dla wojska. Mimo wsparcia finansowego dla zubożałej rodziny Łęckich i wkupienia się w łaski arystokracji, był przez Izabelę pogardzany jako kupiec. Ostateczne rozczarowanie nastąpiło, gdy przyłapał ją na flircie z Kazimierzem Starskim, co doprowadziło go do nieudanej próby samobójczej. Jako postać rozdarta między romantyzmem a pozytywizmem, z jednej strony przeżywał niszczącą miłość, z drugiej rozwijał interesy i pomagał potrzebującym, wspierając Wysockiego, Węgielkę i Mariannę. Jego losy kończą się tajemniczo - prawdopodobnie ginie w wybuchu w ruinach zamku, co symbolizuje klęskę człowieka niepasującego do swojej epoki.

Ignacy Rzecki to starszy subiekt w sklepie Wokulskiego i narrator części "Lalki", którego postać stanowi symboliczne ogniwo łączące pokolenia. Wychowany w ubogiej rodzinie mieszczańskiej przez ojca-żołnierza, od dzieciństwa przejął bonapartyzm, który stał się jego życiową ideologią. Po śmierci ojca rozpoczął pracę u Mincla, lecz porzucił ją dla walki w węgierskiej Wiośnie Ludów w 1848 roku. Po samobójstwie przyjaciela Katza i latach tułaczki po Europie, powrócił do Warszawy, gdzie odzyskał posadę u Mincla. Jego życie zdeterminowane było przez rutynę i przywiązanie do przeszłości – mieszkał w skromnym pokoju przy sklepie, nosił staromodne ubrania, a jego jedynym towarzyszem był stary pies Ir. Choć nie rozumiał wszystkich decyzji Wokulskiego, szczególnie jego uczucia do Łęckiej, pozostawał mu bezgranicznie lojalny, próbując nawet wyswatać go z Heleną Stawską. Gdy sklep przejął Szlangbaum, Rzecki pracował bez wynagrodzenia, a ostatecznie odszedł po podejrzeniach o kradzież. Utrata pracy i sensu życia prowadzi do jego śmierci – doktor Szuman nazywa go "ostatnim romantykiem", co podsumowuje tragizm człowieka zawieszanego między epokami, niezdolnego do adaptacji w nowej rzeczywistości.

Helena Stawska to jedna z najszlachetniejszych postaci w "Lalce" Bolesława Prusa. To około trzydziestoletnia kobieta o anielskiej urodzie, nazywana przez Rzeckiego "aniołem", a przez Wokulskiego "świętą". Jej życie było pasmem nieszczęść - mąż, Ludwik Stawski, uciekł za granicę po fałszywym oskarżeniu o morderstwo i mimo niewinnienia nie wrócił do rodziny. Helena samotnie utrzymywała matkę i córeczkę Helunię, udzielając korepetycji z haftu, gry na

fortepianie i języka angielskiego. Jej dramatyczne losy obejmują niestusne oskarżenie o kradzież lalki przez baronową Krzeszowską, z którego ratuje ją Wokulski. Kupiec nie tylko pomaga jej w trudnych sytuacjach, ale także zapewnia jej pracę w sklepie, dając stabilizację finansową. Mimo że Rzecki pragnie wyswatać ją z Wokulskim, a sama Helena darzy go sympatią i podziwem, ich związek nie dochodzi do skutku z powodu nieszczęśliwej miłości Wokulskiego do Izabeli Łęckiej. Po śmierci męża w Algierze Helena wyjeżdża pod Częstochowę, gdzie ostatecznie przyjmuje oświadczenia Mraczewskiego, choć nie darzy go prawdziwym uczuciem. Jej postać uosabia cnotliwość, godność w cierpieniu i siłę w pokonywaniu życiowych trudności, stanowiąc moralny kontrast dla zepsutej arystokracji.

Pani Meliton to starsza kobieta, która przeszła trudną szkołę życia: była wyśmiewaną nauczycielką, nieszczęśliwą kochanką, a potem bitą i poniżaną żoną alkoholika. Po śmierci męża i ciężkiej chorobie "zmądrzała" i straciła wszelkie złudzenia. Zaczęła utrzymywać się ze swatania młodych par i organizowania schadzek zakochanym, za co zawsze pobierała opłaty. W powieści pomaga Wokulskiemu - za pieniądze i prezenty donosi mu o rodzinie Łęckich i każdym ruchu Izabeli. Jest trzeźwo myśląca i szczerą, otwarcie mówi Wokulskiemu "Szkoda pana", widząc bezskuteczność jego starań o arystokratkę. Jej postać symbolizuje ludzi, którzy po życiowych ciosach porzucili idealizm na rzecz pragmatyzmu i przetrwania.

Wirski to zarządca kamienicy Łęckich, przedstawiciel zubożałego ziemiaństwa zmuszonego do szukania pracy w mieście. To około pięćdziesięcioletni mężczyzna o zaniedbanym wyglądzie - nosi poplamiony surdut, postrzępione spodnie i ma siwiejącą brodę. Mimo zewnętrznego niechłujstwa, Wirski odznacza się dobrym sercem i uczciwością. Pomaga Helenie Stawskiej w znalezieniu mieszkania i wspiera ją w sporze o lalkę. Chociaż ma skłonności do kobieciarstwa, jest lojalny wobec żony Mani i dzieci. Jego życie zawodowe zmienia się, gdy baronowa Krzeszowska wykupuje kamienicę i zwalnia go z posady. Wokulski pomaga mu, zatrudniając w spółce handlowej, gdzie Wirski okazuje się rzetelnym pracownikiem. Wirski to postać z bogatą przeszłością - uczestniczył w kampanii napoleońskiej i bitwie pod Magentą. Jego losy symbolizują trudną sytuację polskiego ziemiaństwa po powstaniach, które straciwszy majątki, musiało szukać nowego miejsca w miejskiej rzeczywistości.

Radca Węgrowicz to epizodyczna, lecz znacząca postać w "Lalce" Bolesława Prusa. Jako długoletni członek Towarzystwa Dobroczynności teoretycznie powinien reprezentować pomoc i współczucie, jednak w rzeczywistości uosabia hipokryzję i małostkowość mieszczaństwa. Jest jednym z tych, którzy najgłośniej przepowiadali ruinę finansową Stanisława Wokulskiego i szerzyli o nim negatywne plotki. Jego postawa wynikała z zawiści wobec sukcesu i szybkiego awansu społecznego głównego bohatera. Dodatkowo, podczas dyskusji politycznych w winiarni u Hopfera, Węgrowicz prezentował lojalistyczne poglądy wobec zaborcy, opowiadając się za ugodą i krytykując postawy niepodległościowe. Prus poprzez tę postać krytykuje zaktamianie, konformizm i ciasnotę horyzontów części warszawskiego mieszczaństwa, które pod pozorem dobrych manier i działalności charytatywnej skrywało zazdrość i małostkowość.

Rejent Szprot to negatywna postać epizodyczna w "Lalce", przedstawiciel chciwego i nieuczciwego mieszczaństwa. Jako agent handlowy działa na pograniczu prawa, uosabiając moralny upadek części społeczeństwa. Jest zagorzałym antysemitą, co uwidacznia się w jego konflikcie z Ignacym Rzeckim, któremu zarzuca sprzedaż sklepu żydowskiej rodzinie Szlangbaumów. Jego postawa pełna jest hipokryzji - podczas gdy publicznie głosi hasła

patriotyczne, w rzeczywistości kieruje się wyłącznie własnym interesem materialnym. Prus wykorzystuje tę postać do krytyki zakłamania, ciasnoty horyzontów i ksenofobii obecnych wśród dziewiętnastowiecznego mieszczaństwa warszawskiego.

Lisiecki to jeden z subiektów w sklepie Wokulskiego, postać epizodyczna, ale znacząca jako przykład rosnącego antysemityzmu w XIX-wiecznym społeczeństwie polskim. To oschły, sarkastyczny mężczyzna, który nie darzy szacunkiem starszego subiekta Rzeckiego i szczególną nienawiść żywi do Żydów. Swoją zajadłą niechęć kieruje szczególnie przeciwko Szlangbaumowi, współpracownikowi żydowskiego pochodzenia, którego systematycznie prześladuje. Ironia losu sprawia, że gdy Szlangbaum przejmuje sklep po Wokulskim, pierwszym krokiem nowego właściciela jest zwolnienie Lisieckiego. Po utracie pracy Lisiecki wyjeżdża do Astrachania, co stanowi symboliczne zakończenie jego historii - trafia do regionu, gdzie wówczas obowiązywały szczególne restrykcje wobec Żydów. Prus poprzez tę postać ukazuje mechanizm dyskryminacji oraz konsekwencje uprzedzeń, które ostatecznie obracają się przeciwko ich głosicielowi.

Mraczewski to dynamiczna postać w "Lalce", która przechodzi znaczną przemianę. Początkowo jest fircykowatym subiektem w sklepie Wokulskiego - zadbany, przystojny młody mężczyzna o kobiecym usposobieniu i skłonnościach do lizusostwa. Zostaje zwolniony po flirtach z Izabelą Łęcką i przeniesiony do sklepu w Moskwie. Podczas pobytu w Rosji przechodzi metamorfozę - nie tylko fizycznie męnieje, ale też przejmuje socjalistyczne poglądy. Prawdziwa zmiana następuje jednak, gdy zakochuje się w Helenie Stawskiej. Dla niej porzuca dawne przyzwyczajenia i staje się odpowiedzialnym, dojrzałym mężczyzną. Ostatecznie żeni się z Heleną i planuje z nią wspólną przyszłość, co świadczy o jego całkowitej przemianie z lekkomyślnego subiekta w statecznego człowieka.

Klejn – młody, szczupły subiekt o blond włosach, byłby student uwikłany w działalność konspiracyjną. Reprezentuje radykalne poglądy socjalistyczne. Jest inteligentny, oczytany i zaangażowany społecznie. Jego obecność w sklepie pokazuje, że Wokulski dawał pracę ludziom z różnymi poglądami, często kontrowersyjnymi.

Zięba – stateczny, doświadczony subiekt, który poświęcił się pracy handlowca. Reprezentuje konserwatywne, tradycyjne wartości mieszczańskie. Jest lojalnym pracownikiem, który ceni stabilność i porządek. Jego postawa kontrastuje z radykalizmem Klejna.

Studenci (Maleski, Patkiewicz i trzeci bezimienny) to mieszkańcy kamienicy Łęckich, przedstawiciele młodej inteligencji. Nie płacą czynszu, co prowadzi do konfliktów z baronową Krzeszowską i Maruszewiczem. Są beztroscy, żyją chwilą, co widać po ich prowadzeniu się i trudnościach finansowych. Prus ukazuje ich jako typowych młodych ludzi ówczesnej Warszawy - zdolnych, ale nie w pełni odpowiedzialnych, reprezentujących środowisko akademickie z jego problemami bytowymi i konfliktami z otoczeniem.

===Żydzi

Mniejszość żydowska zajmuje w *Lalce* ważne miejsce, ponieważ Prus ukazuje na jej przykładzie trudności związane z realizacją pozytywistycznego postulatu asymilacji. W drugiej połowie XIX wieku narastał w Polsce antysemityzm, wynikający głównie z uprzedzeń, a także z zazdrości o sukcesy ekonomiczne Żydów. Prus przedstawia żydowskich mieszczan jako ludzi niezwykle pracowitych, zdyscyplinowanych, oszczędnych i skoncentrowanych na edukacji oraz działalności zarobkowej — cechach, które pozwalają im gromadzić majątek, ale jednocześnie wzbudzają niechęć wielu Polaków. Widać wyraźny kontrast między żydowską solidarnością a podzielonym, skłóconym społeczeństwem polskim, w którym arystokracja jest bierna i zapatrzona w siebie, mieszczaństwo próbuje ją naśladować, a ubodzy robotnicy nie potrafią wyrwać się ze swojej sytuacji. Jednocześnie Prus nie idealizuje Żydów. Podkreśla, że ich pracowitość może wynikać z silnego przywiązania do pieniędzy, co Polacy często interpretują jako chciwość czy przebiegłość. Żydzi potrafią oddzielać sprawy osobiste od interesów, co widać w historii sklepu na Krakowskim Przedmieściu. Henryk Szlangbaum kupuje go od Wokulskiego i przejmuje kierownictwo spółki handlowej, kierując się wyłącznie rachunkiem ekonomicznym, nawet kosztem dawnych relacji. Jego nieufność wobec pracowników — także wobec wiernego Rzeckiego — pokazuje, jak trudne jest wzajemne zaufanie między Żydami a Polakami. Równocześnie Polacy, np. arystokraci, chętnie zaciągają pożyczki u lichwiarzy żydowskich, choć równocześnie ich potępiają, co odśladania hipokryzję społeczną. Ważnym przedstawicielem żydowskiego mieszczaństwa jest **stary Szlangbaum** — lichwiarz, który strzeże swojej tożsamości i nie zamierza się asymilować. Jego syn, Henryk, ma zupełnie odmienne podejście: walczył w powstaniu styczniowym, był zesańcem, zmienił nazwisko na bardziej polskie i starał się być lojalnym obywatelem. Mimo to Polacy nie przestali mu nie ufać — widzieli w nim kogoś, kto brał udział w powstaniu dla korzyści, a nie z patriotyzmu. Antysemityzm sprawia, że Henryk, który pragnął integracji, zaczyna dystansować się od Polaków. Jeszcze bardziej złożoną postacią jest doktor **Michał Szuman** — naukowiec i dawny przyjaciel Wokulskiego. Kiedyś był zwolennikiem asymilacji, zakochał się w katoliczce i planował chrzest. Jej śmierć i doświadczenia życiowe sprawiły jednak, że zaczął solidaryzować się bardziej z Żydami niż z Polakami. Choć jest przykładem Żyda bezinteresownego i dobrodusznego (potrafił leczyć bez opłat), z czasem również on ulega wpływom niechęci i izolacji, porzucając swoje dawne ideały. Prus pokazuje mniejszość żydowską realistycznie — z jej zaletami i wadami. Nie ocenia, lecz obiektywnie odzwierciedla istniejące napięcia i uprzedzenia. Jednocześnie zwraca uwagę, że postulat asymilacji pozostaje trudny do realizacji w świecie pełnym nieufności, stereotypów i przemocy symbolicznej. Żydowskie mieszczaństwo w *Lalce* staje się więc nie tylko tłem społecznym, lecz także lustrem, w którym odbija się słabość polskiego społeczeństwa i jego podziałów.

===Niemcy

Jan Mincel to w *Lalce* nazwisko należące do dwóch postaci: ojca i syna, którzy razem tworzą obraz zasłużonych dla Warszawy kupców **niemieckiego** pochodzenia. Stary Jan Mincel to surowy, niezwykle pracowity i chorobliwie oszczędny właściciel sklepu galanteryjnego, w którym przez lata pracował Ignacy Rzecki. Prus przedstawia go jako starszego, rumianego mężczyznę o siwiejącej brodzie, zwykle ubranego w barchanowy kaftan i biały fartuch. Całe dnie spędzał przy oknie, skrupulatnie licząc pieniądze — symboliczny obraz kupieckiego życia podporządkowanego pracy i porządkowi. Był wymagający i twardy, zmuszał subiektów do oszczędzania, karał szpicrutą za nieposłuszeństwo i pilnował sklepu z żelazną konsekwencją.

Jednocześnie uosabiał idealne cechy solidnego mieszczanina: sumienność, gospodarność i całkowite oddanie interesowi. Jego syn, młody Jan Mincel, reprezentuje zupełnie inny typ Niemca zasymilowanego z polskim społeczeństwem. Choć pochodził z rodziny niemieckiej, uważał się za Polaka i często podkreślał swoje rzekomo szlacheckie korzenie, wywodząc rodzinę od „Miętusów”. Fascynował się Napoleonem, miał romantyczną naturę i żywiołowy temperament. Dla podkreślenia swojego polskiego patriotyzmu ślub brał w kontuszu, co wywołało konflikt z bratem, Francem. Jan był otwarty i przyjacielski, darzył sympatią patriotów i po powrocie Rzeckiego z węgierskiego powstania zapewnił mu pracę. Obiecał także nie żenić się, dopóki nie pomoże jednemu z polskich powstańców — dlatego przyjął do sklepu biednego Wokulskiego, którego później, za namową Rzeckiego, zatrudnił na stałe. Sam jednak nie zaznał szczęścia w małżeństwie z Małgorzatą Pfeifer, choć to właśnie wdowa po nim stała się później żoną Wokulskiego. Obaj Janowie tworzą w powieści Prusa ważny portret mieszczaństwa niemieckiego pochodzenia: solidnych, pracowitych, oszczędnych i przedsiębiorczych. Stary Mincel reprezentuje rygor kupieckiego fachu, młody zaś — udaną asymilację i szczere przywiązanie do polskości. Dzięki nim Prus pokazuje, że pracownicy Niemcy stanowili znaczącą część warszawskiego mieszczaństwa, a ich etos pracy mógłby być wzorem dla wielu Polaków, jednocześnie ukazując, że różnice narodowościowe nie muszą prowadzić do konfliktu, jeśli towarzyszy im wzajemny szacunek.

====lud, biedota miejska

Wysocki to ubogi woźnica mieszkający na Powiślu, przedstawiciel najbiedniejszej warstwy warszawskiego społeczeństwa. Traci konia i popada w skrajną nędzę, mieszka w ziemiance z żoną i dziećmi, wstydzi się prosić o pomoc. Mimo trudnej sytuacji pozostaje religijny i pracowity. Wokulski przypadkiem odkrywa jego położenie i pomaga mu wrócić do pracy: kupuje mu konia, daje pieniądze i zapewnia mieszkanie. Dzięki temu rodzina wychodzi z biedy. Wokulski pomaga także jego bratu, który później ratuje go przed samobójstwem. Wysocki pokazuje, jak wielką wartość ma pomoc „od podstaw” oraz jak bardzo ubóstwo potrafi zniszczyć ludzką godność.

Marianna to zaledwie dziewiętnastoletnia dziewczyna, której życie zniszczyła skrajna bieda i wykorzystanie przez Starskiego. Niska płaca w szwalni zmusiła ją do pracy w domu publicznym, co skazało ją na społeczne potępienie. Mimo to pozostaje religijna i wrażliwa — rozdaje jałmużnę nawet w biedzie. Wokulski dostrzega w niej dobro i pomaga jej wyrwać się z upadku: umieszcza ją u siostr magdalenek, uczy zawodu, daje pokój i maszynę do szycia. Marianna pracuje, staje się spokojna i uczciwa. Opiekuje się chorym Węgiełkiem, a ten ostatecznie ją poślubia, choć później nie potrafi zaakceptować jej przeszłości. Jej historia ukazuje, jak bezlitosne były losy biednych kobiet i jak łatwo społeczeństwo odbierało im godność.

Węgiełek to młody, pracowity rzemieślnik z Zastawia, który mimo biedy zachowuje pogodę i ambicję. Jest utalentowany: potrafi rzeźbić, kuć, stolarzyć, umie czytać i pisać. Po stracie warsztatu popada w nędzę, lecz dzięki pomocy Wokulskiego wraca do pracy, rozwija się i zaczyna budować lepsze życie. Wykonuje pomnik dla prezesowej Zastawskiej, później jedzie do Warszawy zdobywać nowe umiejętności. Po chorobie opiekuje się nim Marianna, którą żeni się z wdzięczności i sympatii, choć ich małżeństwo rozpada się przez jego niezdolność do akceptacji jej przeszłości. Węgiełek symbolizuje uczciwą pracę, awans dzięki talentowi i siłę pozytywnych ideałów.